

УДК 811.161.2:81.373.423

Л. С. Зубар

аспірант кафедри української філології
Хмельницького національного університету
e-mail: ljudmilka31287@rambler.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ У РОМАНІ БРАТІВ КАПРАНОВИХ «РОЗМІР МАЄ ЗНАЧЕННЯ»

Метою наукової розвідки є дослідження онімів у науково-фантастичних творах українських письменників-фантастів. У статті звернено увагу на систему власних назв, зафіксованих у хулігансько-філософському романі братів Капранових «Розмір має значення», зокрема на особливості їх використання у творі.

Ключові слова: літературна ономастика, поетонім, антропопоетонім, екстралінгвальна номінація, функція.

Останнім часом увагу лінгвістів почали привертати власні назви, що активно використовуються письменниками у художніх текстах. Вивченням таких пропріальних одиниць (поетонімів) займається літературна ономастика. Протягом останніх десятиліть за різнобічністю, географією в ономастиці (та й в цілому за кількістю) на перше місце виходять саме поетонімічні студії. Увага науковців привернена як до питань літературної ономастики в цілому, так і до функціонування власних назв у творі зокрема. Незважаючи на значну кількість виконаних досліджень у сфері власних літературних назв, твори українських письменників-фантастів ще не були об'єктом вивчення, що й зумовлює **актуальність теми** нашого дослідження.

Предмет дослідження — власні назви у хулігансько-філософському романі братів Капранових «Розмір має значення», а **об'єкт** — денотатно-номінативні та функціональні особливості таких поетонімів.

Метою наукової статті є комплексний аналіз власних назв, виписаних методом суцільної вибірки із хулігансько-філософського роману братів Капранових «Розмір має значення».

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) описати склад художнього ономастикону названих вище авторів; 2) з'ясувати роль онімних одиниць у структурі прозового тексту

як важливого чинника формування авторського стилю; 3) визначити принципи ономастичної мовотворчості у прозовому мовленні письменників-фантастів та виділити функції власних назв.

Серед відомих вітчизняних дослідників, які зробили вагомий внесок у розробку загальних принципів та методів дослідження потонімів, варто згадати Л. О. Белея, В. М. Галич, В. М. Калінкіна, Ю. О. Карпенка, Г. П. Лукаш, М. Р. Мельник, В. М. Михайлова, І. В. Черновалюк, Т. В. Шотову-Ніколенко та інших. У сфері вивчення власних назв у науково-фантастичному тексті важливим доробком є дисертація О. Ю. Андрієнко, яка досліджувала особливості функціонування пропріальних одиниць у художніх творах російських письменників-фантастів І. Єфремова та братів Стругацьких.

Нечисленні праці українських науковців у царині художньої фантастики спрямовані швидше в її історію (М. Дашкієв), ніж у теорію, або описують обрані аспекти — фантастична література (В. Державін), наукова фантастика (М. Йогансен, Т. Катиш), фентезі (М. Назаренко); є також спроба дослідити поетику фантастики (А. Нямцу). Про українську художню фантастику як самостійне явище не йдеться, так само немає її цілісного аналізу [7, с. 2].

Засновниками науково-фантастичної літератури в Україні можна вважати В. Винниченка та Ю. Смолича. Серед сучасних представників наукової фантастики фігурують імена О. Авраменка, О. Бердника, В. Бережного, В. Владка, Н. Гайдамаки, Н. Околітенко, О. Тесленка та інших майстрів художнього слова. Зараз творчість вищезгаданих письменників є основним джерелом, звідки лінгвісти-науковці черпають фактичний матеріал про поетоніми, що побутують у фантастичних текстах.

Перше, що привертає увагу у цьому романі, — це, безсумнівно, його назва. На перший погляд, у цьому бібліонімі немає нічого цікавого — «Розмір має значення». Проте прості слова у такому словосполученні наштовхують потенційного читача на роздуми і асоціації, і саме ця асоціативна мотивація є надзвичайно актуальною.

Взагалі у характеристиці будь-яких власних назв невід’ємною частиною «...є з’ясування мотиву номінації — тієї причини, яка зумовила з-поміж багатьох варіантів можливих найменувань вибір лише одного, який і став власною назвою» [10, с. 421]. Зважаючи на це, завданням дослідника є визначення «первинної, етимологічної семантики

назви, коли враховуються екстралінгвальні, мотиваційні відношення між об'єктивною реальністю і мовним процесом» [9, с. 14]. Виходячи з цього, названу вище класифікацію можемо кваліфікувати як екстралінгвальну (яка не має прямого зв'язку з лінгвістичними обставинами творення оніма), мотиваційну (що ґрунтується на мотивах, які сприяли виникненню саме такого найменування, а не іншого), каузальну (що дозволяє з'ясувати причинові відношення між суб'єктивною та об'єктивною дійсністю, тобто між назвою і реаліями довкілля» [8, с. 206].

У своєму романі брати Капранови використовують широкий спектр власних назв. Розглянемо детальніше ці антропопоетоніми. Автори використали цілу низку реальних імен та прізвиськ, що однозначно ідентифікують український народ; це, зокрема, антропоніми, що вказують на героїчне минуле нашого народу (*Гриць Завірюха, Лях, Мамай, Омелян Майборода, Сагайдачний* та ін.). Водночас автори пропонують і опис зовнішності героїв, яка також дозволяє провести паралель із козаками, відбиває внутрішній світ, ставлення до довкілля, віддзеркалює почуття обов'язку, бажання довести до завершення почату справу. Серед жіночих імен, які автори використали для іменування українських жінок, трапляються такі: *Галя (пані Галина, Галушко, Галуся), Люда (Людонько), Оксана (Оксаночка), Соломія (Солоха, Соломинка)*. Автори не використовували згрубілих форм, а переважання деминутивних суфіксів відбиває тяжіння українців до прекрасного, до вираження емоцій, експресії, яка є значно ширшим поняттям, ніж емоційність, оскільки породжується не тільки почуттями, а й мисленням, інтелектом, волею, етикою, естетикою, конкретним світосприйняттям українців. Також це підкреслюється тим, що автори вказують на прізвища відомих українських письменників, таких як *Володимир Винниченко, Павло Глазовий*.

Серед власних назв представників Польщі брати Капранови використали імена і прізвища, звичні для цієї країни, наприклад: *Агнешка Розковська* (прізвище немає чіткого пояснення, однак співзвучне з польськими), *Марек Володєєвський, пані Киися, пані Ядзя, пані Богомило Ярило, Стася, пан Михульський*. Ці власні назви відповідають польським традиціям, і деякі з них (*Марек, Агнешка*) належать до таких, які користуються всенародною любов'ю, незважаючи на нові віяння.

Головний герой, агент другого порядку *Мамай*, перебуваючи в Ізраїлі, знайомиться з такими людьми, як пан *Юхим (Фіма)* (від грецького «благодушний»), що повністю відповідає характеру героя роману, який в усьому допомагав Мамаю); *Ліон Родимчик* (однозначно пояснити використання такого імені і прізвища не можна, але ім'я є відображенням англійського слова *lion* — «лев»), проте зі сторінок роману така характеристика не є відображенням дійсності; *Ізо Лейбович* (такий варіант імені та прізвища для нас незрозумілий, однак щодо прізвища можна провести певну аналогію: *лейба* — *лейбович*, тобто відбиття певного знаку), *Салман Каганович*, наречений Соломоном (із приводу цього героя і його імені є певні суперечності, адже ім'я *Салман* у перекладі з арабської мови означає «друг», а ім'я *Соломон* — «мир, спокій», що не відповідає дійсності роману, оскільки герой з цим іменем є світовим злочинцем. Можливо, автори прагнули протиставити ім'я героя і дійсність).

Також для братів Капранових важливою є духовність кожного народу; зокрема, українці звертаються до *Бога*, поляки — до Матки Бозки і до *Ран Бозьких*, євреї — до *Галахи*. На сторінках роману чітко простежуються і біблійні мотиви: автори згадують *Адама* і *Єву*, *царя Давида*, *Мойсея*, богиню *Дану*, *Святе Письмо*.

Водночас брати Капранови послуговуються й іншими класами онімів, зокрема ергонімами (найменуваннями організацій), у структурі яких одразу простежується українське почуття гумору, тяжіння до влучного слова: «*Граціоза, худнемо назавжди*», «*Пані Граціоза Інтернешенел*», «*Мальборо Інкорпорейтед*», «*Кремл Ентерпрайзес*». Власне, ці ергоніми використовуються на позначення однієї і тієї ж фірми, але у різних країнах: Україні, Польщі, Англії та Ізраїлі відповідно. Ці назви спонукають читачів до роздумів і до проведення аналогій, адже автори використали транслітерацію з англійської мови і слова, які є показником відповідних країн. Увесь сюжет роману тісно переплітається із сьогоденням, а використані власні назви дозволяють зрозуміти внутрішній світ як дійових осіб, так і безпосередньо авторів твору, визначити їхнє ставлення до сучасних подій, налаштувати читача на відповідне сприйняття тексту. Сама ж назва *Граціоза* є вказівкою на бажану граційність і витонченість жінок в усьому світі. У наступній назві автори використали звичне для поляків вітання — пані, а також підсилили назву з допомогою транслітерації з англійської мови,

що в перекладі означає «міжнародний». У третій назві автори підсилюють назву корпорації додатковою вказівкою на це, використавши транслітероване слово *інкорпорейтед*, що означає зареєстрований як корпорація або юридична особа. В останній назві чітко простежується натяк на російських партнерів — *Кремль* (адже головною будівлею Москви є Кремль), хоча власником є ізраїльський пан, а назва *Ентерпрайзес* у перекладі з англійської мови означає «смілива справа, підприємництво».

Цікавими є кодові назви справ, які використовуються в Українській Галактичній службі: «*Право першої ночі*», «*Коза на льоду*». Перша справа досліджувалась агентом Мамаєм, і він шукав відповідь на запитання: «Куди ділася цнота у дівчат?». Ця проблема виникла тому, що, як зазначають автори, «Останнім часом у Києві з'явилися випадки розлучень на другий день весілля. Причина — жахлива у своїй банальності. Дівчата, які не зуміли зберегти свою цноту, в Україні завжди мали проблеми зі шлюбом» [4]. Для такої справи автори підбрали дуже влучну назву, яка, знаючи причину, є дійсно чіткою і зрозумілою. Щодо назви наступної справи, то ми не маємо жодних натяків, про що у ній йдеться, однак можемо припустити, що про когось дуже незграбного, або ж того, хто дуже майстерно вміє ухилитися, тікати від правосуддя. Адже кожен добре знає, що на льоду коза ледве може встояти.

Оскільки роман є фантастичним, що й підтверджено безпосередньо його особливостями, то простежимо невід'ємну для цього жанру сюжетну лінію — *Космос*, який часто є місцем подій, про які розповідається у таких творах. Наявність космофантастичних, безумовно, є характерною особливістю для цього жанру літературної творчості. Серед них фіксуються як вигадані: *система Стожарів* (в дійсності такої системи немає, однак *Стожари* — народна назва сузір'я Плеяд, а також деяких інших сузір'їв), *район Бетельгейзе* (і ця назва аналогічна, адже Бетельгейзе — одна з найяскравіших зірок сузір'я Оріона), *Центавра* (у романі це назва планети, а насправді — сузір'я південної півкулі неба), *Андромеда* (така назва в дійсності є сузір'ям північної півкулі зоряного неба), так і реальні номінації: *Земля*, *Галактика*.

Як бачимо, неможливо оминати своєю увагою ономастикон художнього тексту, що представлений системою власних назв, кожна з яких несе у собі покладене на неї функціональне навантаження.

Отже, поетоніми, вжиті братами Капрановими у художньому творі, є добре вмотивованими і спрямованими на досягнення запрограмованої автором мети. Саме тому, якщо мети досягнуто, можемо говорити, що поетоніми виконали свою функцію у творі.

Функціональні особливості пропріальної лексики досліджувалися багатьма мовознавцями. Для розуміння поняття «функція» звернемося до лінгвістичного словника. Таким чином, функція — це призначення, роль, яку виконує одиниця мови під час її відтворення в мовленні [1, с. 506].

Л. О. Белей, досліджуючи літературно-художні антропоніми, запропонував розрізнати їх за стилістичною функцією, що ґрунтується на принципі стилістичної домінанти. Таким чином він виділяє чотири групи літературних антропонімів: нейтральні, характеристичні, дейктичні й ідеологічні [2, с. 8].

В. Д. Бондалетов виділяє такі основні функції онімів: номінативну, ідентифікаційну, диференційну; і другорядні (похідні): соціальну, емоційну, акумулятивну, дейктичну, функцію «введення в ряд», адресну, експресивну, естетичну, стилістичну [3, с. 21].

В. М. Калінкін говорить, що функції поетонімів представлені двома їх видами: інформаційно-стилістичними (номінативною, ідентифікуючою, описовою, локалізуючою, фоновою, соціальною) та емоційно-стилістичними (характеризуючою, експресивною, емоційно-оцінною, алюзивною, символічною). Стилістичні функції поетонімів виражаються різноманітними шляхами: через фонетичні засоби (алітерацію, асонанс, апокопу, афезу, омофонію, омографію, паронімію), промовистими іменуваннями, через контекст, граматичні засоби (морфологічні та синтаксичні), через включення до складу стилістичних фігур (антономазії, метафори, метонімії, епітетів тощо) [5].

В. М. Михайлов виділяє такі функції: характеристичну, ідеологічну, локалізаційну, структурно-композиційну [6, с. 16–17].

Функціонування власних назв у тексті має свою специфіку. Оніми повинні бути стилістично правильними і влучними, відповідати духу, ідеї, меті твору, зобов'язані передавати характерний для твору колорит, а іноді — і певний спеціальний сенс, особливе значення, в якому виражена авторська ідея. Вдало підібраний поетонім стає додатковим засобом характеристики персонажа, підсилює емоційне враження від усього твору.

Більшість власних назв, які вживають автори, є реальними. Зважаючи на цей факт, відзначаємо, що, наприклад, імена у романі виконують номінативну функцію. Крім неї, такі поетоніми виконують, на нашу думку, локалізаційну і характеристичну функції, адже для кожної країни характерні відповідні імена, тобто є вказівка на територіальне розташування і певну характеристику.

Крім того, цікавими є власні назви, які автор використовує для позначення організацій. Відзначаємо їх номінативну функцію, власне характеристичну та локалізаційну, причому вони стосовно вищезгаданих поетонімів є нероздільними.

Переважає більшість з використаних автором топофантастонімів є реальними назвами (зокрема *Київ, Дніпро, Варшава, Тель-Авів, Москва* тощо), які жодної іншої, крім номінативної, функції не виконують, що пояснюється тим, що змістове навантаження твору цього не потребує.

Зважаючи на розглянуті приклади, відзначаємо, що система власних назв створена так, що покладені автором на них функції вони виконують у повному обсязі і довершують загальну картину твору.

Таким чином, проаналізувавши хулігансько-філософський роман братів Капранових «Розмір має значення», можемо зробити висновок, що його особливістю є використання переважно реальних власних назв, а також транслітерованих слів. Поетоніми насамперед виконують номінативну функцію, а також характеристичну та локалізаційну. Мотивація поетонімів в основному є екстралінгвальною.

Також для твору характерним є опис цікавих і актуальних соціальних проблем людства. Ці факти можуть стати підґрунтям для подальшого дослідження творчості братів Капранових у різних аспектах (наприклад, аналіз стилістично-виражальних можливостей, дери-ваційної структури, продуктивності словотвірних типів, семантики твірних основ поетонімів тощо).

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М.: Советская энциклопедия, 1969. — 608 с.
2. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Л. О. Белей. — Ужгород, 1995. — 120 с.

3. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. — М.: Просвещение, 1983. — 224 с.
4. Брати Капранови. Розмір має значення: хулігансько-філософський роман / брати Капранови. — К.: Зелений пес, 2006. — 464 с.
5. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 — рос. мова, 10.02.15 — заг. мовозн-во / В. М. Калінкін. — К., 2000. — 24 с.
6. Михайлов В. Н. О специфике литературной ономастики / В. Н. Михайлов // Вопросы стилистики: Стилистика художественной речи: межвузовский научный сборник. — Саратов: Изд. Сарат. ун-та, 1988. — С. 3–19.
7. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 — теорія літератури / О. І. Стужук. — К., 2006. — 18 с.
8. Торчинський М. М. Лексико-семантична структура назв поселень Південно-Західного Поділля / М. М. Торчинський // Студії з ономастики та етимології. 2002. — К.: Київ, 2002. — С. 206–215.
9. Торчинський М. М. Ойконімія Південно-Західного Поділля: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 — укр. мова / М. М. Торчинський. — К., 1993. — 22 с.
10. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. — Хмельницький: Авіст, 2008. — 548 с.

Зубар Л. С.

*аспірант кафедри української філології
Хмельницького національного університета
e-mail: ljudmilka31287@rambler.ru*

ОСОБЕННОСТИ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В РОМАНЕ БРАТЬЕВ КАПРАНОВЫХ «РАЗМЕР ИМЕЕТ ЗНАЧЕНИЕ»

Резюме

Цель — научного исследования изучение онимов на материале научно-фантастических произведений украинских писателей-фантастов. В статье обращено внимание на систему собственных имен, которые зафиксированы в хулиганско-философском романе братьев Капрановых «Размер имеет значение», в частности — на особенности их употребления в тексте.

Ключевые слова: *литературная ономастика, поэтоним, антропопоэтоним, экстралингвальная номинация, функция.*

Zubar L.

Postgraduate student
Ukrainian Philology Department
Khmelnitsky National University
e-mail: ljudmilka31287@rambler.ru

**PARTICULAR QUALITIES OF THE PROPER NAMES IN THE NOVEL
«SIZE MATTERS» BY BROTHERS KAPRANOV**

Abstract

In the article attention is drawn to the system of proper names stated in the novel «Size matters» by brothers Kapranov, in particular on the features of their use and functions in the novel.

The subject of investigation is the proper names in the novel «Size matters» by brothers Kapranov.

The object of research is the features of the onomasticon of the novel «Size matters» by brothers Kapranov.

The purpose of a scientific article is a comprehensive analysis of proper names, written out by the method of continuous sampling from the novel «Size matters» by brothers Kapranov.

The realization of this goal involves the following tasks: 1) to describe the composition of the artistic onomasticon of the authors mentioned above; 2) clarify the role onym' units in the structure of a prose text as an important factor of the formation about the author's style; 3) to define the principles of the onomastic language creation in a prose speech of the science fiction writers, and to distinguish the functions of the proper names.

Thus, having analyzed the novel «Size matters» by brothers Kapranov, we can conclude that the novel peculiarity is principally the use of proper real names and transliterated words; the principle function which they perform, is nominative function, as well as the characteristic and localized functions. In addition, motivation of poetonyms is mainly extralingual. Also it is specific for the work to study interesting and relevant social problems of mankind. These facts can be the basis for further studies of the creative work of brothers Kapranov in various aspects (e.g., analysis of stylistic-expressive possibilities, derivative patterns, efficiency of the derivational types, the semantics of forming of the foundations of poetonyms etc.).

Key words: *literary onomastics, poetonym, anthropopoetonym, extralingual nomination, function.*

Надійшла до редакції 28.05.2015